

Міністерство освіти і науки України

**Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»**

Кафедра української мови та літератури

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ЕТНОГЕНЕЗ УКРАЇНЦІВ ІЗ МЕТОДИКОЮ НАВЧАННЯ
УКРАЇНОЗНАВСТВА**

**підготовки здобувачів ступеня вищої
освіти _____ бакалавр _____**

(назва рівня вищої освіти)

спеціальності 014 Середня освіта (українська мова і література)

(шифр і назва спеціальності)

спеціалізації _____

Слов'янськ – 2016р.

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО КАФЕДРОЮ української мови та літератури

УКЛАДАЧІ ПРОГРАМИ:

Горбачук Д.В., канд. філол. наук, доцент кафедри української мови та літератури

Лапушкіна Н.П., канд. філол. наук, доцент кафедри української мови та літератури

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Швидкий С.М., канд. іст. наук, доцент кафедри української мови та літератури

Рубан А.А. канд. філол. наук, доцент кафедри російської мови та літератури

Рекомендувала до впровадження
науково-методична рада
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
“10” травня 2016 р.
протокол № 3

Перший проректор

О. Г. Набока

ВСТУП

Навчальна програма дисципліни «Етногенез українців із методикою навчання українознавства» складена відповідно до освітньої програми підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавр за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова та література).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є загальнотеоретичні положення про виникнення, функціонування і взаємодію етнічних спільнот, зокрема українського етносу, його культура і побут, етнічні стереотипи в контексті взаємозв'язків з іншими народами-етносами, а також методи та форми проведення занять з українознавства.

Міждисциплінарні зв'язки: з історією, етнографією, археологією, географією, етнопсихологією, філософією, фольклористикою, лінгвістикою, педагогікою.

Програма навчальної дисципліни містить такі змістові модулі:

1. Теоретичні основи науки про етнос.
2. Етнологічна характеристика українського народу.
3. Методичні основи викладання українознавства

1. Мета й завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою вивчення навчальної дисципліни «Етногенез українців із методикою навчання українознавства» є ознайомлення здобувачів з основними поняттями етнології як науки, концепціями та гіпотезами, які опрацьовуються етнологами, психолінгвістами, антропологами, психологами, культурологами, філософами і стосується проблем походження та сприйняття історії розвитку українського народу, розселення його етнічних груп по території сучасної України в історичному, політичному та національному аспектах, а також навчання здобувачів творчо використовувати найзначніші надбання методики, застосовувати оптимальні форми, методи і прийоми роботи, які дають найвищу результативність у навчанні українознавства.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Етногенез українців із методикою навчання українознавства» є:

ознайомити здобувачів з термінологічним апаратом етнологічних досліджень;

вивчити основні концепції етносу й етнічності;

з'ясувати етногенез українського народу, етапи його еволюції;

розглянути стереотипи поведінки українця, його взаємозв'язки з навколишнім середовищем, взаємодію з представниками інших етносів;
навчити використовувати теоретичний матеріал на практиці, адаптувати його до рівня дитячого сприйняття;
проаналізувати методичну літературу, учитися творчо застосовувати наукові надбання в практичній роботі;
дати основи планування навчально-виховної роботи з українознавства, учити складати сценарії національних свят, вечорів, конспекти уроків.

1.3. За результатами вивчення дисципліни «Етногенез українців із методикою навчання українознавства» у здобувачів повинні бути сформовані такі компетенції:

загальні:

1. Соціокультурна компетентність:

- розуміти роль культури, науки в розвитку цивілізації, їх співвідношення і пов'язаних з ними сучасних соціальних і етичних проблем, цінності наукової раціональності та її історичних типів, знати структуру, форми й методи наукового пізнання, їхню еволюцію;
- знати форми й типи культур, основні культурно-історичні світові центри та регіони, закономірності їхнього функціонування й розвитку, знати історію культури України, її місце у світовій культурі і цивілізації;
- бути обізнаним у найважливіших галузях та етапах розвитку гуманітарного і соціально-економічного знання, основних наукових школах, напрямках, концепціях, джерелах гуманітарного знання і видах роботи з ними;
- уміти аналізувати в загальних рисах основні економічні події у своїй країні і за її межами, знаходити і використовувати інформацію, необхідну для орієнтування в основних поточних проблемах економіки;
- знати права і свободи людини й громадянина, уміти їх реалізувати в різних сферах життя, знати Конституцію України;
- мати уявлення про наукові, філософські й релігійні картини світу, сутність призначення та сенс життя людини, про різноманітність людського пізнання, співвідношення істини і помилки, безвір'я і віри, раціонального та ірраціонального в людській уяві, особливості функціонування знання в сучасному суспільстві, про естетичні цінності, їх значення у творчості та повсякденному житті, уміти орієнтуватися в них;
- сприймати й розуміти різні жанри мистецтва (художню літературу, живопис, музику).

2. Інформаційна компетентність:

- уміти користуватися сучасними інформаційними технологіями;
- вільно орієнтуватися в стрімкому потоці наукової інформації, вести особистий науковий пошук за допомогою різних інформаційних систем;
- уміти користуватися електронними носіями для ведення навчальної

документації середньої та старшої школи;

– бути обізнаним та вміти вільно користуватися інформаційними системами: бібліотеками, каталогами, архівами, локальними та глобальними мережами для ефективного пошуку й структурування інформації.

3. Комунікативна компетентність:

– знаходити засоби виражати особисте ставлення учителя-гуманіста до культурно-естетичних проблем;

– уміти виражати й обґрунтовувати свою позицію з питань, які стосуються історичного минулого;

– сенситивність до можливостей адаптації матеріалу згідно з умовами загальноосвітніх навчальних закладів;

– уміння застосовувати різні методичні ситуації залежно від навчального контексту;

– уміти в практичній діяльності застосовувати знання етикету і дотримання етики ділового спілкування;

– вільно володіти українською мовою як державною і як мовою професійного та повсякденного спілкування з учнями;

– використовувати вербальні і позамовні засоби комунікації, техніки взаємодії в ситуаціях спілкування зі школярами, батьками, колегами, адміністрацією школи.

4. Здоров'язбережувальна компетентність:

– розуміти природу психіки, знати основні психологічні функції та їхні фізіологічні механізми, співвідношення природних і соціальних чинників у становленні психіки, розуміти значення волі й емоцій, потреб і мотивів;

– уміти дати психологічну характеристику особистості (її темпераменту, здібностей), інтерпретацію власного психічного стану, володіти найпростішими способами саморегуляції;

– розуміти співвідношення впливу спадковості і соціального середовища, ролі й значення національних і культурно-історичних чинників у навчанні і вихованні;

– упроваджувати в навчально-виховний процес здоров'язбережувальні освітні технології через усвідомлення ідей здоров'язбереження та здоров'яформування, розвивати в учнів активну мотивацію щодо необхідності дбайливого ставлення до власного здоров'я;

– здійснювати моніторинг показників індивідуального фізичного й психічного розвитку школяра, на основі знань про його вікові анатоμο-фізіологічні особливості, теорію спадковості, фактори ризику прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні чи коригувально-реабілітаційні заходи;

– попереджати виникнення небезпечних для здоров'я ситуацій, у разі потреби ліквідувати чи уникати їх наслідків;

– уміти надавати долікарську допомогу з різних видів уражень: травматичних, термічних, хімічних, радіаційних та ін.

5. Акмеологічна компетентність:

– застосовувати теоретичні знання й практичні навички для оволодіння основами теоретичних філологічних дисциплін;

– використовувати знання, уміння й навички, професійно профільовані знання в галузі філологічних наук;

– володіти способами самостійного опанування знань, уміти реалізувати отримані знання в професійній діяльності;

– розуміти зміст взаємозв'язків духовної, біологічної та соціальної основ у людині, ставлення людини до природи і протиріч, які виникли в сучасну епоху технічного розвитку й кризи існування людини в природі;

– мати уявлення про сутність свідомості, її взаємодії з підсвідомим, про роль свідомості і самосвідомості в поведінці, спілкуванні і діяльності людей, формуванні особистості;

– поєднувати практичну і професійно-педагогічну цілі з реалізацією виховної загальноосвітньої та розвивальної функцій;

– бути готовим реалізувати набуту підготовку у своїй майбутній діяльності.

спеціальні:

1. Психолого-педагогічна компетентність:

– усвідомлювати перспективні тенденції розвитку педагогічної науки, що ґрунтуються на кращих світових національних педагогічних здобутках минулого та сучасності.

2. Фундаментально-прикладна компетентність:

– уміти працювати з науковою літературою, визначати суть та характер нерозв'язних наукових проблем, пропонувати свої варіанти розв'язання, узагальнювати й класифікувати емпіричний матеріал;

– опанувати систему сучасних прагмалінгвістичних знань про структуру, закономірності та найважливіші аспекти мовної, зокрема й міжкультурної, комунікації.

– мати базову теоретичну та практичну підготовку з української мови та літератури.

3. Методична компетентність:

– володіти основними правилами оформлення ділової документації українською мовою;

– дотримуватись норм сучасної української літературної мови.

На вивчення навчальної дисципліни відведено 180 годин / 6 кредитів ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Змістовий модуль 1

1.1. Етнологія як наука. Місце етнології в системі наукового вивчення народів

Етнологія як наукова і навчальна дисципліна; предмет і завдання української етнології, об'єкт та методологію її досліджень; місце і роль етнології в системі гуманітарних наук; проблема предметного поля етнології, антропології, етнографії, українознавства; джерела і методи етнологічних досліджень.

1.2. Історія світової етнологічної думки

Зміст і особливості розвитку етнологічної думки в різні історичні періоди розвитку людства; процес накопичення етнологічних знань в різних країнах світу; основні види джерел цього накопичення та їх характеристика на предмет наявності етнологічної інформації; особливості розвитку етнології в Європі (Німеччині, Франції, Великобританії); становлення і розвиток етнології в США; розвиток етнології в Росії та в Радянському Союзі; розвиток етнології в Україні.

1.3. Поняття етнос та етнічність як ключові поняття етнології

Основні форми існування людських спільнот у порівнянні з іншими біологічними групами; основні наукові погляди на поняття етнос та етнічність; етнодиференціюючі ознаки; поняття рід – плем'я – народ – нація як історичні фази функціонування етносу.

1.4 Концепції походження та розвитку етносів

Проблема етносу в сучасній науці; соціальні теорії етносу Радянської доби; дуалістична теорія етносу Ю.Бромлея; інформаційна теорія етносу; системно-статистична, або компонентна, теорія етносу; пасіонарна теорія Л.Гумільова; концепції етносу в українському суспільствознавстві.

Змістовий модуль 2

2.1. Теорії українського етногенезу

Спільність походження як одна з важливих диференціюючих ознак етносу; теорії походження українського етносу (трипільсько-арійська концепція; пізньосередньовічна версія; ранньослов'янська концепція); різні підходи в сучасній науці щодо визначення глибини українського етногенезу; безперервність розвитку українців на території сучасної України.

2.2. Історичні фази існування українського етносу

Населення України в добу неоліту та енеоліту; трипільська протоцивілізація; етнічні процеси у скіфо-сарматський період; Україна в слов'янському етногенезі; етнічні процеси в Давньоруській державі; етноісторичний розвиток українців у

XIV—XX ст.; історичні фази (рід – плем'я – народ) існування українського етносу у контексті націогенезу.

2.3. Антропологічні риси українського народу

Антропологія як важливе джерело вивчення широкого комплексу проблем, пов'язаних із виникненням та формуванням українського етносу; антропологічні риси українського народу як основний біологічний фактор кровної спорідненості українців; роль історичних процесів у формуванні антропологічної мозаїчності українців; антропологічний склад українського народу.

2.4. Мова як етнозберігаючий чинник

Мова як ознака етносу та її етносоціальні функції; роль мови у формуванні і розвитку етнічних груп; вплив мови на соціум, а також вплив соціуму на мову; теорія лінгвістичної відносності; зв'язок мови з національною психологією.

2.5. Національний характер та ментальність українців.

Національний характер та ментальність як наукові поняття; етнічні складники українського характеру, його основні соціопсихічні характеристики; специфічні поведінкові стереотипи українців у порівнянні з іншими етнічними групами; «хвороби» національної психіки.

2.6. Державні символи України

Поняття символу, його роль в існуванні етносу; національні символи як результат історичного та культурного розвитку народу; історія Державного Герба України; кольорова семантика українського прапора; консолідуєча роль Державного Гімну України; використання державних і національних символів.

Змістовий модуль 3

3.1. Теоретико-методологічні та педагогічні засади методики викладання українознавчих дисциплін на сучасному рівні

Українознавство як шкільний предмет. Завдання викладання українознавчих дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах.

3.2. Організація навального процесу з вивчення українознавства

Програма, підручники та посібники з українознавства. Планування роботи вчителя в середній та старшій школі. Основні принципи, методи та прийоми викладання українознавства в школі. Інноваційні методи і форми роботи на уроках українознавства.

3.3. Методика проведення уроків з українознавства

Вимоги до сучасного уроку українознавства. Типи та форми занять з українознавства. Самостійна робота на уроках українознавства. Міжпредметні зв'язки на уроках українознавства. Наочність та технічні засоби навчання.

3.4. Позакласна робота з українознавства

Типи та форми позакласної та позашкільної роботи з українознавства. Факультативні заняття. Кабінет українознавства. Дослідницька діяльність старшокласників.

3. Рекомендована література

Базова

1. Балущок В. Г. Етногенез українців / Василь Григорович Балущок ; відп. ред. Г. Скрипник ; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – К. : [б.в.], 2004. – 231 с.
2. Барабанова О. А. Короткий курс українознавчих дисциплін : навчально-методичний посібник / О. А. Барабанова, О. В. Зубарев ; відп. ред. : Д. В. Горбачук. – Слов'янськ : Підприємство Маторін Б.І., 2012. – 239 с.
3. Капелюшний В. П. Українська етнологія у європейському контексті (друга половина ХІХ ст. – 20-ті рр. ХХ ст.) / В. П. Капелюшний, Г. М. Казакевич, Н. В. Чернищук. – Вінниця : Нілан, 2013. – 209 с.
4. Павлюк С. П. Етногенеза українців : спроба теоретичної конструкції / Степан Петрович Павлюк ; НАН України, Інститут народознавства. – Л. : ІН НАНУ, 2006. – 248 с.
5. Тиводар М. П. Етнологія : навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Михайло Тиводар. – Вид. 3-тє, випр. і допов. – Ужгород : Гражда, 2010. – 504 с.
6. Українська етнологія : навчальний посібник / за ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2007. – 400 с.
7. Хрящевська Л. М. Загальна та українська етнологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Людмила Михайлівна Хрящевська ; Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського, Навч.-наук. ін-т історії та права. – Миколаїв : Іліон, 2012. – 119 с.

Програми та нормативні документи:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/post-derzh-stan-%281%29.pdf>
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/konczepczyia-naczionalno-patriotichnogo-vixovannya-ditej-i-molodi.html>
3. Українознавство. 5-11 класи. Програма курсу за вибором / П. П. Кононенко, Л. Г. Касян та ін. – К., 2014.
4. Земля, де живем, Україною зовем. 8-11 класи. Навчальна програма з українознавства для ЗНЗ / О. В. Авілова, Н. М. Дерев'янченко та ін. – Велика Новосілка, 2014. – 26 с.

Допоміжна

1. Етнологія для студентів напряму підготовки 0303 «Історія» спеціальності 6.030300 «Історія» заочної форми навчання : навч.-метод. посіб. / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, Навч.-наук. ін-т історії та філос., каф. всесвіт. історії; [уклад. С. І. Гальченко]. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 59 с.
2. Ігнатенко І. В. Вступ до спеціальності етнологія : методика польових етнографічних досліджень : навч.-метод. комплекс для студ. іст. ф-ту, спец.-етнологія / Ірина Василівна Ігнатенко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Іст. ф-т., каф. етнології та краєзнавства. – К. : Логос, 2012. – 34 с.
3. Ігнатенко І. В. Етнологія для народу : свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети, вірування українців / Ірина Ігнатенко. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 319 с.
4. Марченко О. М. Загальна етнографія : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Марченко Олег Миколайович ; Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – 2-ге вид, переробл. і допов. – Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2010. – 302 с.
5. Навчально-методичний посібник «Етнологія» : для студ. напряму підготов. 6.020302 «Історія» спеціалізації: «Історія зарубіжних країн», «Історія України», «Народознавство» ден. форми навчання / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького ; [уклад. С. І. Гальченко]. – Черкаси : ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2013. – 91 с.
6. Надольська В. В. Етнологія : тестові завдання для самоконтролю : навч. посіб. / Валентина Василівна Надольська ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Іст. ф-т, Каф. документознавства і музейн. справи. – Луцьк : Захарчук В. М., 2012. – 284 с.
7. Надольська В. В. Етнологія : термінологічно-понятійний довідник / В. В.Надольська ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Іст. ф-т. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 242 с.
8. Основи народознавства: навч. посіб. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Ін-т філології та суспільствознавства, Ф-т укр. філології, Каф. укр. літ. та українознавства, Н.-д. лаб. «Етнологія Черкас. Краю» ; [уклад. І. Терешко, В. Гончарук]. – Вид. 2-ге, без змін. – Умань : Сочінський [вид.], 2014. – 346 с.
9. Сидорук С. А. Українська етнологія : навч.-метод. комплекс : з дисципліни для студентів іст. ф-ту зі спец. «Історія» / С. А. Сидорук ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Іст. ф-т, Каф. історії України. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г. [вид.], 2015. – 191 с.
10. Сучасна зарубіжна етнологія : антологія : [у 2 т.] / [голов. ред. Г. Скрипник] ; Нац. акад. наук України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Т. 1. – К. : ІМФЕ НАН України, 2010. – 949 с.

11. Сучасна зарубіжна етнологія : антологія : [у 2 т.] / [голов. ред. Г. Скрипник] ; Нац. акад. наук України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Т. 2. – К. : ІМФЕ НАН України, 2011. – 1212 с.

12. Українознавство : конспект лекцій : для студ. I-III курсів усіх напрямів підготов. : у 4 ч. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; [Н. І. Пащенко, Л. Ю. Дикарева, І. П. Чілачава]. – Ч. 1. – К. : КНУБА, 2012. – 55 с.

13. Українознавство : конспект лекцій : для студ. I-III курсів усіх напрямів підготов. : у 4 ч. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; [Л. Ю. Дикарева, Н. І. Пащенко, І. П. Чілачава]. – Ч. 2. – К.: КНУБА, 2012. – 72 с.

14. Українознавство : конспект лекцій : для студ. I-III курсів усіх напрямів підготов. : у 4 ч. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; [Н. І. Пащенко, І. П. Чілачава]. – Ч. 3. – К. : КНУБА, 2012. – 76 с.

15. Українознавство : конспект лекцій : для студ. I-III курсів усіх напрямів підготов. : у 4 ч. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; [Л. Ю. Дикарева, І. П. Чілачава]. – Ч. 4. – К. : КНУБА, 2012. – 73 с.

Інформаційні ресурси

1. www.etno.uaweb.org/book2/index.html
2. www.litopys.org.ua
3. www.ualogos.kiev.ua
4. www.uk.wikipedia.org
5. www.ukrajinoznavstvo.org.ua

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання:

усне опитування, виконання тестових завдань, реферат, презентації, доповіді, аналіз науково-літературних джерел.